



RİSALE-İ NUR KÜLLİYATINDA VAHDET-İ VÜCÛD VE VAHDET-İ ŞÜHÛD KAVRAMLARI

Melahat Beki*

Öz

Vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd kavramları, tasavvuf tarihi boyunca birçok tarikatı etkilemiş, birçok velinin meşrebi olmuştur. Özellikle her iki manevi terakki yolunun da tevhid-i zevkiyi esas alması ve aşk ile yürünen çok zevkli birer meşrep olması, bu iki meşrebe olan ilgiyi her zaman taze tutmuştur. Said Nursî'nin Risâle-i Nûr Külliyyatı adını verdiği eserlerinde, bu iki kavramı nasıl ele aldığı; birbirleriyle benzer ve farklı yönleriyle hangi eleştirileri yönelttiği, kendisinin nazarında bu iki meşrebin tasavvufta en yüksek merteye olarak kabul edilip edilemeyeceği gibi konular merak konusu olmuştur. Özellikle vahdet-i vücûd meşrebinin manevi terakkide en nihai kemal noktası olup olmadığı tartışılmıştır. Said Nursî de eserlerinde, pek çok yerde vahdet-i vücûd düşüncesinin noksanlıklarını, Kur'an ayetlerinin zahirine uygun olup olmadığını, insanı sürükleyebileceği tehlikeleri detaylıca ele almış ve yorumlamıştır. Vahdet-i vücûd düşüncesine göre vahdet-i şühûd düşüncesini daha zararsız gören Nursî, yine de bu tasavvufî kavramın da eksikliklerinden bahsetmiştir. Ve en yüksek manevi merteye olarak, sahabenin mesleği dediği Kur'an'ın cadde-i kübrasından ilerlemeyi, verâset-i Nübüvvet dediği sahabelerin ve büyük evliyaların yolunu göstermiştir. Biz bu çalışmamızda, tasavvuf ıstılahında "vücûd" kavramı ile beraber, "vahdet-i vücûd" ve "vahdet-i şühûd" kavramlarına kısaca yer verdikten sonra, Risâle-i Nûr Külliyyatındaki çeşitli eserlerde pek çok yerde ele alınan, bu iki meşrebe dair verilen bilgi ve eleştirileri, neticede de Nursî'nin bu iki kavrama dair görüşlerini özetlemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Vücûd, Vahdet-i Vücûd, Vahdet-i Şühûd, Risâle-i Nûr, Said Nursî.

The Concepts Of Vahdet-I Vucud And Vahdet-u Shuhud In The Risâle-i nûr Collection

Abstract

The concepts of Vahdet-i Vucud and Vahdet-i Shuhud have influenced many sects of Sufism and have become the disposition of many saints throughout the history. Especially the fact that both ways of spiritual progress were based on unity and that they were very enjoyable dispositions followed with love have always kept the interest in these two disciplines fresh. How Said Nursî discussed these two concepts in his works called Risâle-i nûr Collection has been a matter of curiosity, such as which criticisms he directed with their similar and different aspects, and whether these two dispositions could be accepted as the highest level in Sufism in his eyes. It was especially discussed whether the spirit of Vahdet-i Vucud was the ultimate point of perfection in spiritual progress. In his works, Said Nursî also discussed and interpreted in detail the deficiencies of the idea of Vahdet-i Vucud, whether the verses of the Qur'an were in line with their apparent meaning, and the dangers that could lead people to fall. Nursî, who considered the idea of "Vahdet-i Shuhud" as more harmless than the idea of "Vahdet-i Vucud", talked about the deficiencies of this mystical concept. And, he showed progress through the avenue of the Qur'an, which he called the profession of the Companions, and the way of the Companions and great saints, whom he called "succession of prophecy" as the highest spiritual level. After briefly mentioning the concepts of "Vucud", "Vahdet-i Vucud", and "Vahdet-i Shuhud", the information and criticisms given about these two dispositions, which are discussed in many places in the Risâle-i nûr Collection, and ultimately Nursî's opinions on these two concepts are summarized in the present study.

Keywords: Vücûd, Vahdet-i Vücûd, Vahdet-i Shuhud, Risâle-i Nûr, Said Nursî.

* Dr. Öğr. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bilim Dalı, melahatbeki@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6226-4317>

Giriş

Risâle-i Nûr Külliyyatı, müellifi Said Nursî'nin deyimiyle “tasavvuf menbâından yükselen bir güneş” gibidir. Bu yüksek ve derin manevî hazinenin, tasavvufun önemli meşrep ve kavramlarından olan “vahdet-i vücûd” ve “vahdet-i şühûd” düşüncelerini nasıl değerlendirdiği; tasavvuf kavramlarının Nursî'nin şahsı tarafından ve eserlerinde nasıl anlaşıldığı merak konusu olmuştur.

Yapmış bulunduğumuz bu çalışma ile vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd olarak adlandırılan iki tasavvuf ıstılahının Risâle-i Nûr Külliyyatında nasıl yer bulduğuna işaret ederek bir nebze de olsa yukarıda zikrettiğimiz bu sorulara cevap bulunmasını sağlamaya çalışmayı hedefledik.

Araştırmacıların, önce her bir tasavvuf teriminin ıstılâhi manasını tasavvuf kaynaklarından özet halinde bulabileceği çalışmamızda, bunun ardından aynı kavramın Risâle-i Nûr Külliyyatında; Nursî tarafından nasıl kullanıldığına yer verilmiştir.

Vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd düşüncelerini, birini varlığı yani eşyayı yok hükmünde saydığı, diğerini ise varlığı tam unutkanlığa mahkum ettiği gerekçesiyle eleştiren Nursî, yine de bu iki meşrebin tevhid-i zevki olduğunu ve mârifetullahta en yüksek mertebe olmasalar da nakıs birer mertebe olduklarını belirtir.

Çalışmamızda Nursî'nin bu eleştirilerinin temeli ve şahsî değerlendirmeleri sunulmaya çalışılmıştır.

1. Tasavvuf İstılahında “Vücûd” Kavramı

Arapça'da, varolmak ve varlık bulmak anlamında kullanılan kelime “vücûd”dur. Tasavvuf ıstılahında, özellikle vahdet-i vücûd düşüncesinde, seyr-i süluk yapan sâlik, beşeri sıfatlarından sıyrıldıkça ve Hak'ta fani olunca Hak'ı bulur. Vücûd-ı külli; “külli varlık”, anlamına gelirken, vücûd-ı mutlak, “mutlak varlık” manasında kullanılır. Sonradan var olanın kendisine dayandığı özü gereği zorunlu varlık olmalıdır ki O da ancak Hak'tır.[†] Vücûd-ı mukayyed ise; varlığı ‘vücûd’u mutlak’a bağlı olan gölge varlık, zahir-i Hak gibi anlamlarda kullanılır.[‡]

Hak, zâtı hakkında çokluk düşünülemeyen gerçek birdir.[§] Zâtı sıfatlarının, sıfatları, isimlerinin aynıdır. Hak, kendisiyle taayyün etmediği halde, taayyün eden her şeyde zuhur edendir.^{**}

“İbnü'l-Arabi, vücûdu kadim'e tahsis etmiş ve yaratılmışın varlığını reddetmiştir. Yani, İbnü'l-Arabi'ye göre; sonradan yaratılmış varlık değil, sonradan yaratılmış mevcutlar söz konusudur. Ona göre mevcutlar, yok hükmündedir. Ancak, Hak'ın sürekli yaratıcı olması açısından sürekli muhtaçtırlar. Böylelikle İbnü'l Arabi, yaratılmışların varlığı sorununu ortadan kaldırmıştır.^{††}

2. Tasavvuf İstılahında “Vahdet-i Vücûd” Ve “Vahdet-i Şühûd” Kavramları

Arapça'da vahdet-i vücûd; varlıkta birlik anlamına gelmektedir. Tek mutlak varlığın Allah olduğunu, O'ndan başka bir varlık olmadığını ifade eder. Bütün mevcudat, o Bir'in görünümülerinden, tecellilerinden ibarettir ve hakikatte O'ndan başka bir şey yoktur.^{**}

† İbnü'l Arabî, *Fususul Hikem*, çev. Ekrem Demirli, Kabala Yayınevi, İstanbul 1999, s.29.

‡ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınevi, İstanbul 2005, s.704-705.

§ Afifi, Ebu'l Alâ Afifi *Fususul Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2002, s.53.

** Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.577-583.

†† Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabi Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, s.690-693.

** Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.683.

Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, Hak her an bir yaratıştadır ve bu yaratma eylemi sayesinde mevcudat, yokluktan varlığa çıkar, Hakk'ın kendilerindeki zuhuruyla varlık elbisesi giyer bir nevi var olurlar.^{§§}

Arapça'da vahdet-i şühûd ise müşâhade edilenin birliği anlamına gelmektedir. Cem ve vecd halinde, mevcudatın yok olup sadece Hakk'ın varlığının kâim olması söz konusudur. Ancak vahdet-i vücûttan farklı olarak, kul; vecd halinden çıktıktan sonra fark halinde, Hakk ile halkı ayrı olarak görür.^{***}

Vahdet-i vücûd ile vahdet-i şühûd arasındaki ortak noktalardan bazıları şunlardır:

Her ikisinde de, belirlenim (ta'ayyün) ve la ta'ayyün alemleri birbirinden ayrıdır. Hakk'ın varlığı mutlak varlıktır, âlemin varlığı ise O'na nisbetle gölge gibi izafi bir varlıktır.^{†††}

Vahdet-i şühûd ve vahdet-i vücûd'un farklı görüşlerinin olduğu noktalardan bazıları ise şunlardır:

A. Zât ve vücûd, Vahdet-i vücûd'da aynı; vahdet-i şühûd'da ayrıdır.^{†††}

B. Âlemin varlığı, vahdet-i vücûd düşüncesine göre hayaldir. Tek mutlak ve hakiki varlık vardır ki O da Allah'tır. Âlemin varlığının hayal olduğunu reddeden vahdet-i şühûd düşüncesi bu konuda vahdet-i vücûd görüşünden ayrılmaktadır.^{§§§}

C. Âlemi gölge kabul eden vahdet-i vücûd'a göre, âlemin aslı yoktur.^{****} Vahdet-i şühûd'a göre de âlem gölgedir; ancak o, Hakk'ın yani aslının kendisine lütfettiği varlık sayesinde vücûd bulmuştur. Vücûd-u haricisi vardır.^{††††}

D. Ayân-ı sabiteden hareketle bu mertebede varlığın vücûd elbisesi giymemesinden yola çıkan vahdet-i vücûd'a göre, âlem yoktur. Tek varlık Allah'tır. Vahdet-i şühûd'a göre ise, bu doğru değildir. Varlık hayal değildir.^{††††} Vahdet-i şühûd düşüncesinin en büyük temsilcisi şüphesiz İmâm-ı Rabbânî'dir. Ona göre, vahdet-i şühûda eren kişi herşeyde sadece bir olan Allah'ı görür ve O'nu müşâhade eder. Tasavvufun amacı insanı fena mertebesine yükseltmektir. Fena makamı ancak vahdet-i şühûd ile elde edilebilir. Fena, Allah'tan başkasını unutmak yani âlemi görmemektir. Âlemi yok kabul edip, hiç olduğuna inanmak değildir.^{§§§§}

3. Risâle-i Nûr Külliyyatında “Vahdet-i Vücûd” Kavramı

Risâle-i Nûr Külliyyatında “vahdet-i vücûd“ düşüncesine gönderme yapılan yahut onun bizzat dile getirildiği pek çok bölüm bulunmaktadır. Onlardan biri, Lemalar Kitabındaki 9. Lema'da geçmektedir. Bu bölümde Said Nursî, Kendisine İbnü'l-Arabi hakkında sorulan bir sorunun zeyline cevap verdiğini söylemekte ve şu düşünceleri dile getirmektedir. Kendisine yöneltilen 9. Lema'da yer verdiği soru şöyledir: İbnü'l-Arabi, vahdet-i vücûd düşüncesini en yüksek mertebe olarak kabul ettiği

§§ Suad el-Hakîm, “İbnü'l-Arabi Sözlüğü”, s..641-649.

*** Cebecioğlu, ‘Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü’, s.682.

††† Okudan, Rifat, *Gelenbevi ve Vahdet-i vücûd*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2006, s.110.

††† Cebecioğlu, ‘Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü’, s.683-684.

§§§ Okudan, Rifat, *Gelenbevi ve Vahdet-i vücûd*, s.108.

**** Aşkar, Mustafa, *Molla Fenari ve Vahdet-i vücûd Anlayışı*, Muradiye Kültür Yayınları Vakfı, No: 3, İlmi Eserler Serisi no: 1, s.145.

†††† Kara, Mustafa, *Vahdet-i vücûd ve İbn-i Arabi, İsmail Fenni Ertuğrul*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, s.38.

†††† Cebecioğlu, ‘Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü’, s.683-684.

§§§§ İmâm-ı Rabbânî, Ahmed bin Abdülahad el-Faruki es-Serhindi, *Mektûbât*, Mektûb 43, C. 1, s.56; Mektûb 272, s.287.

için aşk ehli olan bazı büyük veliler de ona tabi olmuştur. Vahdet-i vücûd düşüncesiyle ulaşılan makamın en yüksek merteye olmadığını, ehl-i sekr ve istiğrak olan şevk ve aşk sahiplerinin meşrebi olduğunu söylüyorsun. O halde, Nübüvvet vârisliğinin sırrı ile tevhidin en yüksek mertebesi nedir bize göster? Said Nursî işte bu soruya cevap verirken oldukça titiz bir dil kullanmış, öncelikle kendisi gibi aciz bir kulun, bu yüksek mertebeleri değerlendirmesinin haddini fazlasıyla aşmak olacağını belirtmiştir. Ancak Kur'an'ın ilham ve bereketi ile kendine ulaşan ve bu konuya faydası olacağına inandığı iki nükteyi de dile getirmekten geri durmamıştır.

Bu nüktelerden ilkinde, vahdet-i vücûd meşrebi sahiplerine yönelik iki eleştiri vardır. Nursî'ye göre, merteye-i rububiyetin hallâkıyyetini yani yaratıcılık özelliğini zihinlerine bir türlü sığdıramayanlar, O'nun sırr-ı ehadiyet ile rab olarak herşeyi yöneten olduğunu ve herşeyin O'nun iradesiyle gerçekleştiğini kalplerine tam yerleştiremeyenler; “Herşey O'dur” veyahut, “hayaldir, yoktur, bir tezahürdür, bir cilvedir” gibi söylemlere yönelmişlerdir. Nursî'ye göre, vahdet-i vücûd neşvesine sahip olanların bu düşünceye sarılmalarının bir başka nedeni, faniliğin ve zevalin, yokluğun karşısına, her an Hak ile bir olmak ve O'ndan başka varlık olmadığı fikriyle aşk tarikatıyla zevkli bir meşrebi seçmekten vazgeçememeleridir.

Vahdet-i vücûd ehli maneviyatta yüksek bir ehl-i kalp kul, Rabbine yakınlaşmada mesafeler kat ede ede, “istiğrak” dediğimiz mânevî bir sarhoşluk hâline girer, kendinden geçer. Artık kendisinin çok gerilerinde kalmış olan mahlûkatı inkar edercesine “lâ mevcude illâ hu” yâni “O'ndan başka varlık yoktur” der. Bu sözün cezbe hâlinde, mânevî sarhoşluk hâlinde söylendiği açıktır. Zira, O'ndan başka varlık olmasa, bu sözün de söylenememesi gerekirdi. Ama, bu sözü söyleyen zât o anda bunu da düşünecek halde değildir. Nitekim, o halden çıkıp kendine geldi mi artık bu sözü de söylemez olur.*****

Özetle Nursî, vahdet-i vücûd düşüncesinin ortaya çıkış nedeninin ilk sebebi olarak aklın iman noktasında tam inkişaf etmemesini gösterirken, ikinci sebep olarak kalbin aşk noktasında fevkaled inkişaf etmesi ve intisab bulmasını gerekçe göstermiştir.

Öte yandan Nursî, vahdet-i vücûddan daha yüksek bir merteye olarak, rububiyetin ahkâmının muvazenesini bozmadığını söylediği ve Kur'anın açık işaretleri ve verâset-i nübüvvet ehli büyük evliyaların yolu olarak gördüğü ve en büyük merteye olarak nitelendirdiği “tevhid mertebesi”ni öne sürer. Ona göre bu merteye ilâhi isimlerin hakikatını tam anlamıyla ifade eder. Bu mertebede, Hakk; ehadiyet-i zâtıyesi ile mekandan münezze olmalarıyla birlikte, bütün varlığa şuûnatiyla doğrudan doğruya ilmiyle ihata eder ve kudretiyle ispat ve icad eder. Tasarrufunda bir bölünme ve inkısam yoktur. Said Nursî'ye göre, vahdeti vücûd meşrebinin; bir kimseye nurâni ve makbul bir merteye olabilmesi için, kuvvetli bir imanı olması gerekir. Tıpkı İbnü'l Arabi gibi. Aksi takdirde yanlışlara düşmek, işe maddî bir gözlükle bakmak, sebeplere takılıp onlarda boğulmak ihtimâli vardır. Ancak Nursî tam da bu noktada, vahdetü's-şühûd meşrebinin ise, zararsız olduğunu, manevi uyanıklık sahibi kimselerin yüksek bir meşrebi olduğunu belirtmekten de geri durmaz.†††††

Ancak, Nursî; Sözler Kitabının, Yirmiyedinci Söz bölümünde, vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûdu birlikte eleştirir. Her ikisine yönelmektense, varlık alemine, halkedilmiş herşeye mânâ-yı harfîyle bakarak ve onları bir ayna kabul ederek, tevhid mertebesine yükselmenin daha yüksek bir makam olduğunun altını çizer. Nursî, söz konusu bölümde, vahdet-i vücûd ehlinin daimi bir huzur hali elde etmek için varlığı yok sayıp, “Lâ mevcude illâ Hû”, demelerinin yahut vahdet-i şühûd ehlinin yine daimi bir huzur halinde sabit kadem olmak için, kâinatı mutlak bir unutulmuş hapsine mahkum tasavvur ederek “Lâ meşhude illâ Hû”, demelerinin hakikatın manevi cadde-i kübrâsından zahmetli

***** <https://alaaddinbasar.com/nurla-aydinlanan-vahdet-ul-vucud/> (Erişim Tarihi: 28.08.2022)

††††† Nursî, Said, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı; “Lem'alar, Dokuzuncu Lem'a”*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1, s.600-602.

yan yollara sapmak anlamına geldiğini ima eder. Bunun yerine, her iki meşrebin yollarına benzer fakat bir üst bakış açısı ile her şeyde cenab-ı Hakk'a bir yol bulmak için tevhide sarılmayı ve esma-i hüsnânın mazhariyet ve aynalık görevlerinin tecellilerini görebilmek için, tüm kainatla, yaratılmış olan varlık âlemi ile mânâ-yı harfî bakış açısıyla bağ kurmayı salık vermektedir.****

Yine Lemalar Kitabının, Dokuzuncu Lema Bölümünde bu konuya değinen Nursî, İbnü'l-Arabi'den bahsederken bir yandan müteviziliği bırakmamakta ancak öte yandan Kur'an namına bir hakikati ifade ederken, kendisi gibi zayıf bir biçarenin, İbnü'l-Arabi gibi hakikat harikası, sırlar ilminin dehası bir kartala karşı, bir sineğin bir kartaldan daha yüksek uçabilmesi gibi, Kur'an'ın manevi yüksek hakikatlerini ifade edebileceğini söylemiştir. O; İbnü'l-Arabi'nin aldatmayan fakat aldanabilen, gördüğü doğru fakat hakikat olmayan, hâdi, fakat her kitabında mühdî olamayan bir veli olduğunu dile getirerek söze başlar. İbnü'l-Arabi'yi bazı ayetlerin sarahatini incitecek şekilde kendi meşrebine tatbik ederek tefsir etmekle eleştiren Nursî; bu sırdan dolayı, İbnü'l-Arabi her ne kadar kendisi yüksek ve harika bir kutup ve makbul bir zat olsa da, bu manevi büyüklüğüne rağmen, tarikatının kısa kaldığını, eserlerinden istikamet üzere nadiren istifade edilebildiğini belirtmiştir. Hatta hakikat ehli bazı büyüklerin onun eserlerinin okutulmasını bu nedenle revaçta görmediğini hatta bazen men ettiklerini vurgulamıştır.

Nursî, Dokuzuncu Lema'da eşyanın ve ruhun bir vücûdu olup olmadığı konusunu ele almış, bu konuda; “eşyanın vücûdu bir hayaldir, ruh ise mahlûk değildir, âlem-i emirden ve irade sıfatından gelmiş bir hakikattir” diyen İbnü'l Arabi'den, eşyanın hakikatı konusunda farklı bir görüş ortaya koyarak onu eleştirmiştir.

Nursî, her ne kadar ruhun âlem-i emirden olduğunu belirtse de eşyanın vücûd-u haricisi olduğunu vurgulamıştır.*****

Ona göre, Rezzak, Halık gibi ilahi isimlerin mazharı olan varlıklar, vehmî ve hayâlî olamaz. Bu ilâhi isimlerin hakikatleri olduğu gibi, mazharlarının da hakikat-ı hariciyeleri vardır. Eşyanın bir derece sabit olan bir vücûdu vardır. Her ne kadar bu vücûd, vücûd-u vacib'e nisbetle vehmî ve hayâlî hükmünde kalıp zayıf olsa da, Kadir-i Ezeli'nin icad, irade ve kudretiyle vardır. Eşyanın varlığının hayal olduğunu söyleyen İbnü'l-Arabi'nin aksine Nursî, bu görüşün nasların zahirine aykırı olduğunu belirttikten sonra, varlıkların zayıf da olsa kendi hârici varlıkları bulunduğu görüşünü tekrarlamıştır.*****

Risâle-i Nûr Külliyyatında, birçok risalede “vücûd-u hârici” kavramı ifade edilmekle kalınmamış bununla ne kastedildiği de uzun uzun açıklanmıştır. Varlıkların ilâhi isimlerin mazharları olmaları itibariyle vücûd-u haricilere sahip oldukları altı çizilerek belirtilmiştir.†††††

Vahdet-i vücûd konusunda Risâle-i Nûr Külliyyatında geçen bir başka bölüm; Mektubat kitabının on sekizinci mektup kısmındadır. Bu bölümde Nursî kendisine konuyla ilgili sorulan şu soruya yer verir: Vahdet-i vücûd meşrebi kimilerince en yüksek makam kabul edilmektedir. Peki başta dört halife olmak üzere sahabeler, ehli-beyt, müçtehidler ve tabiinlerde bu meşrebin sarîhan görülmemesinin nedeni, vahdet ehlinin daha yüksek maneviyat mertebelerine ve cadde-i kübrâya

**** Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, “Sözler, Yirmi yedinci Söz”, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1, s.212.

***** Bkz. Nursi Said, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, “Lem'alar, Otuzuncu Lem'a, s. 808; Şualar, İkinci Şua, f. 857; Şualar, Onbeşinci Şua, s. 1144; Mektubat, Onbeşinci Mektub, s.373”, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C.1

***** Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, “Lem'alar, Dokuzuncu Lem'a”, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C.1, s. 597-599.

††††† Bkz. Nursi, Said, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, “Lem'alar, Otuzuncu Lem'a, s. 808; Şualar, İkinci Şua, s. 857; Şualar, Onbeşinci Şua, s. 1144; Mektubat, Onbeşinci Mektub, s.373, Nesil Yayınları İstanbul 2006, C-1.

ulaşması mıdır?

Nursî, "Hâşa!" diyerek başladığı cevabında, risalet güneşi Hazreti Peygambere en yakın yıldızlar ve en yakın vârisler olan o asfiyadan daha ileri bir manevi mertebeye ulaşmanın kimsenin haddi olmadığını vurgular. Cadde-i kübrâ onlara aittir. Nursî'ye göre, Vahdet-i vücûd bir meşreb, bir hal ve eksik, kemale ulaşmamış bir mertebedir. Ancak manen çok şevkli olduğundan seyr-i süluk yaparken o mertebeye ulaşanların çoğu oradan çıkmak istemediklerinden orada kalıyorlar ve bu yüzden de bu mertebeyi en münteha mertebe sanıyorlar. Tam bu noktada Nursî, istiğrakkârane bir şühûda mazhar olan bir vahdet-i vücûd ehlinin, ilmen değil hal ile deneyimlenen ve kökeni vahdet-i şühûd olan bir manevi tecrübeyle ancak bir kemal ve makam elde edebileceğini belirtmektedir.

Nursî, sahabelerin, müçtehdilerin ileri gelenleri ve âl-i beytin imamaları, "eşyanın hakikati sabittir" dediklerinin altını çizer. Hakk'ın tüm isimleriyle tecelliyâtı olduğu gibi, bütün eşyanın O'nun yaratmasıyla arızı bir varlığı olduğunu söyler. Nursî'ye göre o vücut, Hakk'a nisbetle zayıf ve kararsız bir gölge hükmündedir. Ancak bir vehim yahut hayal değildir. Allah, Hallâk ismiyle vücut verir ve o vücûdu idame eder.*****

Said Nursî, Mektubat kitabının yirmi dokuzuncu mektup adlı bölümünde, beşinci telvih başlığı altında yine vahdet-i vücûd meşrebini ele almış, bu meşrebin tehlikeli noktalarına dikkat çekmiştir. Ona göre imanın altı rûknü, örneğin ahiret gününe iman gibi rûkûnler mümkinâtın varlığını gerektirir. Çünkü bu tür muhkem erkân-ı imâniye hayal üzerine bina edilemez. Bu nedenle, kalben bir hal olarak deneyimlenen bu meşrebi, akli ve ilmi bir düşünce sistemi, bir ekol olarak ileri sürmemek gerekir. Çünkü, akla hitap eden kitap ve sünnetin ilmi prensipleri ve kelim usulü bu meşrebi kaldıramıyor, tatbiki mümkün olmuyor. §§§§§§

Yine Lemalar kitabının yirmi sekizinci lema başlıklı bölümünde Nursî, vahdet-i vücûd düşüncesinin, havassın elinden avamın eline düşerse neden olacağı üç tehlikeli noktayı dile getirir. Bunlardan birincisi, Vahdetü'l-vücûd meşrebi, Allah namına kâinatı yok sayacak seviyede bir ilah-i aşk ve manevi deneyim yaşatırken, avamın eline düştüğünde, maddeci bir gözle yorumlanarak tam tersinde, kâinat ve maddiyat hesabına Allah'ı inkâra kadar gidebilir.

Bu meşrebin avama mal olmasının ikinci tehlikesi ise, vahdet-i vücûd ehli nefislerini öldürüp sadece Hakk'ın varlığının aşkıyla can bulurken, bu düşünce avamın eline geçtiğinde, kendi varlıklarını Hak'tan bilerek nefsi emarelerini şişirip şımartmalarına yol açmasıdır.

Üçüncü tehlike ise, bu meşrep, her türlü tasavvurdan münezze olan Cenab-ı Hakk'ın, varlığına, kudsiyetine ve tenezzühüne muvafık düşmeyen tasavvurâta ve batıl telkinlere yol açabilir. Nitekim bu gürhun, kendi varlıklarını Hak ile bir görme halini, tüm kâinatı ve evrenin bir telakki etme, fakat maneviyat ruhundan yoksun bir anlayışla, evreni ezeli ve ebedi bir birlik ve tanrının kendisi görme tehlikeleri vardır. Panteizm dediğimiz bu düşüncenin karanlığına düşenler, evreni yaratıcı değil evrenin bizzat kendisini varoluşun sebebi, tanrı olarak tasavvur etme yanılığında düşmektedirler. İbnü'l-Arabi'nin ortaya koyduğu Tanrı- Evren ilişkisi, materyalist Batı felsefesi içerisinde en fazla Panteizm'in kurucusu Spinoza'da kendine karşılık bulmaktadır. Bir yanılığ olarak, iki düşünürün de ortak noktası, tanrı-evren ilişkisinin mutlak bir içkinlikle harmanlanması olmaktadır. İbnü'l-Arabi de Spinoza'da, Tanrı- evren (töz ve evren) ilişkisinden söz ederken, karşılıklı bir gereksinim ilişkisinden söz etmiş ve bu ilişkinin özdeki birliğin yapıtaşını oluşturduğunu savunmuşlardır. İbnü'l-Arabi için bilinmek için Tanrı yaratılmışlara, yaratılmışlar da varolmak için Tanrıya gereksinim duyar. Spinoza ise, evrenin bilinmek için, evrenle içkin bir birliktelik oluşturan

***** Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, "Mektubat, Onsekizinci Mektub, C.1, s. 383-386."

§§§§§§ Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, "Mektubat, Yirmidokuzuncu Mektub, C.1, s. 564-565."

töze gereksinim duyduğunu savunur. Öte yandan, İbnü'l-Arabi'nin taşıdığı teolojik kaygıdan yoksun olan Spinoza'nın töz hakkındaki görüşleri, genel anlamda panteistik ve naturalistik eleştirilere dayanacak güç ve yoksunluktan uzaktır.*****

Gerçekten de İbnü'l-Arabi dinsel düşünüşü, hatta bazı yerlerde coşkunluğu hiçbir zaman geri planda bırakmamıştır. Ancak panteizmi rasyonel bir uslamlamayla ortaya koyan Spinoza için, dinsel yönelim hiçbir zaman temel olmamıştır. Said Nursî, batıl Tanrı tasavvurlarına yol açabilme ihtimalinden dolayı vahdet-i vücûda temkinli yaklaşırken, işte bu tür evreni tanrıyla içkin hatta bizzat tanrının kendisi ve bütün yaratılmışları da ondan bir parça gören (kendisi adını zikretmese de) panteizm gibi tehlikelere karşı uyarmıştır.†††††††

İşte zikrettiğimiz bu tehlikeler nedeniyle Nursî, bu çağda İbnü'l-Arabi'nin kitaplarını, özellikle vahdetü'l-vücûda dair meseleleri okumanın zararlı olduğunu söylemektedir.”†††††††

Nursî, vahdet-i vücûd'un tevhidde istiğrak olduğunu ifade etmiştir. Ve bu meşrebin, tevhid zevki yaşatan bir hal olduğunu, aklın sınırına sığmadığını belirtmiştir. Öte yandan temkini elden bırakmamış, sebepler dünyasını aşamayan ve kâinata nefsiyle bakan bir kişinin vahdet-i vücûddan bahsetmesinin haddini fazlasıyla aşmak olduğunu belirtmiştir. Ona göre, bu yüksek merteye ve meşrebe erişmenin herkes kârı değildir.§§§§§§§

Özetle; Said Nursî'ye göre; vahdet-i şühûd ehlinin meşrebi, eşyayı birbirinden farketme ve uyanık kalma, istiğraka düşmeme meşrebidir. Vahdet-i vücûd ehlinin meşrebi ise; tevhidde hiç olmak ve manevi sarhoşlukla istiğraka düşmektir. En arı, duru meşrep ise, uyanık olup, eşyayı birbirinden fark etme meşrebidir.*****

4. Risale-i Nur Külliyyatında “Vahdet-i Şühûd” Kavramı

Risâle-i Nûr Külliyyatının çeşitli bölümlerine serpiştirilen Said Nursî'nin görüşlerine bakıldığında, Nursî'nin vahdet-i vücûd düşüncesinden çok vahdet-i şühûd düşüncesine yakın olduğu açıkça görülmektedir. Ancak o, vahdet-i şühûd düşüncesini de, huzur-u daimi elde etmek için “*Lâ meşhude illâ Hû*” diyerek kâinatı tam unutkanlık hapsine mahkum etmekle eleştirmekten çekinmemiştir.†††††††† Öte yandan, İhlas Suresinin başındaki “*Kul hüve*” ifadesinin “*Ey, Lâ hüve illâ Hû*” anlamına geldiğini belirterek, tevhid-i şühûda işaret olduğunu, hakikat ehlinin tevhidde müstağrak olduklarında “*Lâ meşhude illâ Hû*” dediklerini belirterek, vahdet-i şühûd ehlinin hallerinin ihlas suresinin sırrında da mündemiç olduğunu belirtmiştir.††††††††

Bir başka risalede ise, vahdet-i vücûd'un manevi terakkide nakıs bir merteye olduğunu belirten Nursî, bu meşreptekilerin, maddiyattan ve vesilelerden tecerrüd edip sebepler perdesini yırtabildikleri takdirde, istiğkarane bir şühûda mazhar olurlarsa, bu hallerinin, vahdet-i vücûddan kaynaklanmayacağını belirtmiştir. Ona göre bu hal, vahdet-i şühûddan kaynaklanan, ilmi olmayan

***** Metin Yasa, *İbn-i Arabi Ve Spinoza'da Varlık*, Hece Yayınları, Ankara 2003, s.139.

††††††† Ahmet Tunç Demirtaş, *İbn-i Arabi'de Varlığın Birliği Felsefesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Ankara 2004, s.17.

††††††† Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, “*Lem'alar, Yirmisekizinci Lem'a*”, C.1, s.739-740.

§§§§§§§ Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, “*Muhakemat*”, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, C-2, s. 2025-2027

***** Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, “*Mesnevi-i Nuriye, Nokta*”, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, C-2, s.1372-1373

†††††††† Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, “*Sözler, Yirmi yedinci Söz*”, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, , C-1, s.212; Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i nûr Külliyyatı*, “*Mesnevi-i Nuriye, Onuncu Risale*”, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, C-2, s.1352.

†††††††† Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, “*Sözler, Lemeât*”, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, , C-1, s. 320.

manevi bir deneyim, kemal ve makama işaret eder. Fakat son kertede, ne vahdet-i vücûd ne vahdet-i şühûd meşrebinden değil, sahabe ve tabiinin cadde-i kübrâsından ilerlemek ve eşyaya mânâ-yı harfî ile bakmak gerektiğini vurgulamıştır. §§§§§§§§

Ayrıca Nursî eserlerinde pek çok kez tasavvuf mesleğiyle elde edilen marifetin, direkt Kur'an'dan alınan, nübüvvet mirasının sırrıyla alınan irfana kıyasla noksan olduğunun altını çizmiştir. Ve bu sebepler, "O'ndan başka varlık yoktur" diyen vahdet-i vücûd ehline benzer şekilde, kâinatı nisyan-ı mutlaka hapseden vahdet-i şühûd meşrebinin de noksan kaldığını ifade etmiştir. ***** Kendisinin bu iki meşrebi de takip etmeyip, üçüncü bir yol olarak cadde-i kübrâ-yı yani Kur'an yolu dediği ve "Lâ mâbûde illâ Hû, Lâ maksûde illâ Hû" şiarıyla özetlediği tevhidî yolu esas aldığı açıktır. ††††††††††

Öte yandan Nursî, vahdet-i vücûd gibi vahdet-i şühûd meşrebini edinen ehl-i velâyetin, hakka'l yakîn derecesinde vâcibü'l vücûdun vücûdunu idrak ettiğini ve o sırrın kendilerinde inkişaf ettiğini de belirtir. Ancak, "vahdet-i vücûd namı altında" değerlendirdiği vahdet-i şühûd düşüncesinin tehlikelerinden de bahseder. Ona göre, bunlardan ilki şudur: Erkan-ı imaniye'nin, ahiret gününe iman gibi rükünleri hayal üstüne bina edilemez. Bu yüzden bu meşreplerin muktezasıyla amel etmemek gerekir. ††††††††††

Her ne kadar Nursî, vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd meşreplerini birbirilerine yakın görüp eleştirse de vahdet-i şühûdun zararsız olduğunu §§§§§§§§§§ ve ehl-i sahn yüksek bir meşrebi olduğunu da belirtir. *****

Nursî, vahdet-i şühûd mertebesini, vahdet-i vücûddan bir önceki, tevhidde istiğrak olan ve aklın kalıplarına sığmayan bir tevhid-i zevki mertebesi olarak değerlendirir. ††††††††††

Sonuç ve Tartışma

Said Nursî, Risâle-i Nûr Külliyyatı adını verdiği eserlerin pek çok bölümde, vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd meşreplerine dair görüşlerini paylaşmıştır. Bu durum, kimi zaman kendisine sorulan sorulara cevaben kimi zaman kendi arzusuyla bilgi paylaşma isteğiyle ortaya çıkmıştır.

Nursî'nin vahdet-i vücûda dair görüşlerine bakıldığında görülmektedir ki, o bu meşrebi, dünyevilikten arınmış veli zatlar için makbul ve yüksek bir kemale ulaştırıran bir makam olarak görse de bu meşrebin kurucusu İbnü'l-Arabi'yi hâdî fakat her zaman eserlerinde mühdî olamayan bir zât olarak nitelendirmektedir. Her ne kadar İbnü'l-Arabi'yi ferdiyette sahibi maneviyatta bir kartal; kendisini ise biçare bir sinek olarak nitelendirse de Kur'an'ı dayanak yaptığı ve oradan feyz aldığı için kendisinin, o kartaldan yani İbnü'l-Arabi'den daha yüksek uçabildiğini de belirtmiştir.

§§§§§§§§ Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı, "Mektubat, On sekizinci Mektub"*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, s.384; "İşarat", C-1, s. 2340.

***** Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı, " Mektubat, Yirmi altıncı Mektub*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1, s.503.

†††††††††† Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı, " Mektubat, Yirmi altıncı Mektub"*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1, s.504.

†††††††††† Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı, " Mektubat, Yirmi dokuzuncu Mektub"*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1, s.564.

§§§§§§§§§§ Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı, "Lem'alar, Dokuzuncu Lem'a"*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1, s.602.

***** Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı, "Muhakemat"*, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, C-2, s. 2026.

†††††††††† Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı, "Mesnevi-i Nuriye, Nokta"*, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, C-2, s.1372-1373.

Ona göre, vahdet-i vücûd nakıs bir meşreptir. Çünkü ilahi aşk ile istiğrak halinden kaynaklanan bir makamın etkisiyle, tüm varlığı, eşyayı yok kabul edip tek varlığın Hak olduğunu ilan eder. Oysa bu durum âyetlerin zahirini incitmekle kalmaz, erkan-ı imaniyeden olan âhîret gününün varlığı gibi olguların bir hayal üzerine bina edilmesi gereğini ortaya çıkarır. Nitekim, bu gibi imanın rükünlerinin hayal ve vehim üzerine bina edilmesi düşünülemez. Nursî, ayrıca, maddeci ve dünyevilikten sıyrılmamış ruhların, vahdet-i vücûd gibi yüksek bir manevi makamın sözlerini nefislerini şişirmek için kullanabileceklerine de işaret ederek, tehlike noktaları konusunda uyarmıştır.

Konuya ilişkin dikkat çekici bir soru da şudur: Vahdet-i vücûd meşrebi avamın eline düşüp panteizm gibi yanlış tasavvurlara yol açmazsa, tam tersine seyr-i süluk yolculuğunu bitirmiş nurâniyet kesbetmiş havas ehlinin meşrebi olursa o zaman da tehlike arz eder mi? Bu soruya cevap vermeden önce, vahdet-i vücûd düşüncesini takip eden ve asırlardır tasavvuf geleneği içerisinde “velî” olarak isimlendirilen nice yüce şahsiyetin var olduğunu hatırlamak gerekir. Nitekim bunların birçoğu İbnü'l-Arabi'nin izinden giden ekberî geleneği takip eden zatlardır. İşin manevi bir boyutu bir anlık göz ardı edip, vahdet-i vücûd düşünce sisteminin ana temeli olan vahdet düşüncesini bir kez daha hatırlamakta fayda mülâhaza ediyoruz. Vahdet-i vücûd düşüncesine göre, varolan sadece Allah'tır. O'ndan başka varlık yoktur. Varlık, vacib, kadim ve ezelidir. Çoğalma, parçalanma, değişme, yenilenme ve bölünme kabul etmez. O'nun şekli, sureti ve sınırı yoktur. Hakk'ın varlığı kâinata nisbeten bir ayna mesabesinde olup, akl edilen ve hissedilen bütün eşya O'nda zahir olur. Bu yönüyle nesnelere O'na ayna olur. Kainatın tamamı Hakk'ın vücudu ile kâimdir. Allah'ın dışındaki varlıklar O'nun isim, sıfat ve fiillerinin tezahürlerinden ibaret olup, bizatihi kaim varlıkları yoktur. ***** Allah Teala, bir şeye benzemeksizin vacibu'l vücuddur. O bir yaratıcı olarak, mahlukatına ve bir rab olarak kullarına muhtaç değildir. §§§§§§§§§§

İlk okunduğunda, çelişki yahut zıtlık gibi anlaşılan nice ifadeler İbnü'l-Arabi'nin düşünce sistemi tüm yönleriyle kavrandığında yerini bulmaktadır. Örneğin Arabi'nin, “ben O ve O benim” ; “ben O ve O değilim”, yahut “Hak halk, halk Hak'tır”, “Hak halk değil ve halk da Hak değildir” gibi ifadelerindeki zıtlıklar ilk bakışta bir anlamsızlık hatta tasavvuf edebini aşan bir şatâhat gibi anlaşılabilir. Oysaki, bu cümleler ve benzerlerinde görülen zıtlığın gerçek bir zıtlık olmadığı, fakat farklı “mertebelere” göre söylenmiş olduğu, bu ifadelerin asırlardır yapılan şerhlerinde anlaşılmaktadır. Yani vahdet-i vücûd anlayışına göre, bu mertebeler bakımından “halk”ın bâtını ve hakikati Hak'tır. Mesele iki ayrı plandan, mertebeden veya makamdan ele alındığı için, hükümler arasındaki zıtlıklar bakımından, her yönden, her itibarla değildir; sadece “lafız” bakımındandır. ***** Dolayısıyla İbnü'l-Arabi'nin eserlerinde birbirleriyle çelişen, zıtlık içeren yahut şatâhatmış gibi görünen ifadelere bakıldığında, bunların derin bir hakikat tefekkürünü, kemale ermiş bir sūfinin nazarında ortaya çıkan yansımaları olduğunu hatırd tutmakta fayda vardır.

Öte yandan Nursî, İbn Arabi'nin okunmasını yahut meşrebini muktezasının tatbik edilmesini doğru bulmadığını da belirtmiştir. Biz kendisinin bu kanıya varmasına sebep olan en önemli etken, vahdet-i vücûd gibi yüksek bir manevi meşrebin içinde ilerleyecek hem aklıyla hem nuraniyet kesbetmiş ruhuyla, o manevi yüksek alemleri zevkedebilecek yahut tefekkür edebilecek, havas ehli, ehl-i kalb insanların bu çağda pek nadiren bulunabileceği düşüncesinin kendisine hakim olmasıdır.

***** İsmail Fenni Ertuğrul, Vahdet-i vücûd ve İbnü'l Arabi, (hazırlayan: Mustafa Kara), İstanbul 2008, s.11.
§§§§§§§§§§ Nazım Çınar, Ahmed b. Süleyman el-Ervâdi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Kayseri 2019, s.205.

***** Tahralı, Mustafa, “Füsûsu'l-Hikem Şerhi ve Vahdet-i vücûd ile Alakalı Bazı Meseleler”, Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, hazırlayanlar Dr. Mustafa Tahralı-Dr. Selçuk Eraydın, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, C.1. s.41.

Modern çağın, ruhsuz içi boşaltılmış insanının, vahdet-i vücûda yönelmesinin, bu yüksek metafizik hakikatleri, hele de çoğu ancak bir seyr-i sülûk neticesinde elde edilecek kemâlâtla müşâhâde edilebilecek bu hakikatleri, anlamasının mümkün olmadığını düşünmüş, tam tersine modern çağ insanın elmas değerinde bu hakikatlere kömür muamelesi yaparak onları panteizm gibi içi boş, batıl Tanrı tasavvurlarına kapılabileceğini öngörmüştür. İşte bu nedenle de İbnü'l-Arabi'nin eserlerinin bu çağda okunmasını hoş görmemiş tavsiye etmemiştir.

Ancak şu unutulmamalıdır ki, vahdet-i vücûd düşüncesi özellikle Anadolu'daki tasavvuf büyükleri ve eserleri arasında büyük etki yaratmış, tesirleri görülmüştür. Bunlara birkaç örnek vermek istiyoruz. İbnü'l Arabî'yle başlayan bu düşünceye, sistem kazandıran kişi, Mevlânâ'nın da hocası olan Sadreddin Konevi'dir.^{††††††††††} (v.1207/1274). İbnü'l-Arabi'nin böylesine bir tefekkür eksenini sunan, asırlarca şerhleri yapılmış tasavvuf eserlerini görmezden gelmenin yahut rafa kaldırmanın da büyük bir haksızlık olacağı kanaatindeyiz.

Ünü Anadolu sınırlarını aşan Mevlana Celaleddin Rumi (v.672/1273) de vahdet-i vücûd düşüncesinden fazlasıyla etkilenmiş ve bunu eserlerine yansıtmıştır. Ona göre kâinatta bütün esmasıyla tecelli eden Allah, insan-ı kamilde de aynı şekilde tecelli etmiştir. Nitekim Mevlana; "O varlık, tanrı nuruyla dolu. Hem de dudağına kadar.Ten kadehi kırılmış, mutlak nur kalmıştır" demiştir.^{††††††††††}

İbnü'l-Arabi geleneğinin bir diğer önemli ismi, vahdet-i vücûd düşünce sistemine göre ilk tefsiri yazan Abdürezzak el-Kâşânî'dir.(v.736/1335) O, bir sufi bakış açısıyla ayetleri vücut ehlinin nazarından yorumlamıştır.^{§§§§§§§§§§}

Osmanlı devletinin ilk müderrisi olan Davud el-Kayseri(v.1350), İbnü'l-Arabi geleneğinin sıkı takipçilerinden biridir. Fususü'l Hikem şerhi yazmıştır. Ve vahdet-i vücûd düşüncesini aynen kabul etmektedir.^{*****}

18. yüzyıl Osmanlı döneminin büyük müfessirlerinden biri olan İsmail Hakkı Bursevî (v.1725) de, vahdet-i vücûd ekolüne bağlıdır. Ruhu'l Beyân tefsirinde, İbnü'l Arabî'nin görüşlerinin değerlendirmeleri yer almaktadır. Bursevî, Kenzi Mahfî adlı eserinde, Hak'tan başka bir mevcut olmadığını açıkça belirtmektedir.^{††††††††††}

Bu kadar büyük ve değerli müslüman mütefekkilere ve sufilere geniş ufuklar açan, şerhler ve tefsirler yazdıran vahdet-i vücûd düşüncesinin, Nursî tarafından, modern çağda avamın eline düşer endişesiyle okutulmamasının tavsiye edilmesini; özellikle kendisinin yaşadığı dönemin materyalizm ve dinsizlik akımlarının hücumunda olan bir dönem olması nedeniyle, o döneme özel bir konjoktürde söylenmiş bir söz olarak değerlendiriyoruz.

Vahdet-i şühûd konusunda da Nursî'nin görüşleri benzerdir ama bazı noktalarda farklılıklar arz eder. Nursî'den önce vahdet-i vücûd ekolüne karşı çıkanların başında Müceddidiyye ekolü gelir. Bu ekolü Şeyh Bahaddin Nakşibend (v.791/1388), esaslarını ise İmam-ı Rabbani

^{††††††††††} Sadreddin Konevi, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları*, çev. Ekrem Demirli, Kapı Yayınları, İstanbul 2014, s.105.

^{††††††††††} Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, çev. Veled İzbudak, MEB Yayınları, İstanbul 1988, s.262.

^{§§§§§§§§§§} Abdürezzak Kâşânî, *Te'vilât-ı Kâşânîyye*, Daru'l İlmiyye Yayınları, Beyrut 2011, bkz. C. 2, s.287.

^{*****} Davud el-Kayseri, *Mukaddemât*, çev. Hasan Şahin, Turan Koç, Seyfullah Sevim, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 1997, s.24.

^{††††††††††} İsmail Hakkı Bursevî, *Kenzi Mahfî*, çev. Abdulkadir Çiçek, Kitsan Yayınları, İstanbul , ts, s. 56-57.

oluşturmuştur.***** Vahdet-i vücûd ile vahdet-i şühûd arasındaki en temel fark, ilkinde göre varlık sadece Hak'tan ibaretken diğerine göre hem Hakk'ın varlığı hem de diğer şeylerin varlığının söz konusu olmasıdır. Bunun yanı sıra daha pek çok ayrıntıda farklı düşünce sunarlar. Örneğin, vahdet-i vücûda göre Allah'ın, âlemde ve onun objelerinde tecellisi andadır, vahdet-i şühûdda ise bir anda değil sürekli dir.*****

Nursî, vahdet-i vücûda göre, vahdet-i şühûd düşüncesinin daha zararsız olduğunu ve ehl-i sahvin mesleği olduğunu belirtir. Tevhidde müstağrak olan vahdet-i şühûd ehlinin sırrına İhlas Suresinin başındaki iki kelimeyle işaret edildiğini dile getirir. Ehl-i velâyetten bu meşrepten olan ve hakka'l yakîn derecesinde vâcibü'l vücûd'un varlığını idrak edenlerin olduğunu zikreder. Ancak onun, tıpkı vahdet-i vücûd düşüncesi gibi, vahdet-i şühûda dair de eleştirileri vardır. Bu eleştirilerin başında, şühûd ehlinin için “*Lâ meşhude illâ Hû*” diyerek kâinatı tamamen unutkanlık perdesi altında mahkum etmesi gelir. Ona göre, bu meşrep, kâinatı tam unutkanlığa mahkum ettiği için eksiktir. Fakat bu meşrep, bir tevhid-i zevki mertebesidir.

Özetle, Nursî, ne vahdet-i vücûd ne de vahdet-i şühûd düşüncesini manevi terâkkide son kemâl noktası ve en yüksek mertebe olarak kesinlikle görmez. Ona göre her iki düşünce de âlemi yokluğa yahut tam unutkanlığa mahkum ettiği için nakıstır. O; son kertede, ne vahdet-i vücûd ne vahdet-i şühûd meşrebinden değil, sahabe ve tabiinin cadde-i kübrâsından ilerlemek ve eşyaya mânâyı harfi ile bakmak gerektiğini vurgulamıştır. Esas olan Kur'an'ın feyziyle açılan ana ve büyük caddede ilerleyip, sahabenin mesleğini meşrep edinmek ve nübüvvet verâsetinin sırrıyla marifet elde etmektir. Nitekim o, Risâle-i Nûr'un mânevî şahsiyetinin de bu görevi yerine getirdiğini vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Affî, Ebu'l Alâ, *Fususul Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2002.
- Aşkar, Mustafa, *Molla Fenari ve Vahdet-i vücûd Anlayışı*, Muradiye Kültür Yayınları Vakfı, No: 3, İlmi Eserler Serisi no: 1.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Kenzî Mahfi*, çev. Abdulkadir Çiçek, Kitsan Yayınları, İstanbul , ts.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınevi, İstanbul 2005.
- Çınar, Nazım, *Ahmed b. Süleyman el-Ervâdi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Kayseri 2019.
- Demirtaş, Ahmet Tunç, *İbnü'l-Arabi'de Varlığın Birliği Felsefesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Ankara 2004.
- el-Hakîm, Suad; *İbnü'l-Arabi Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayın Evi, İstanbul 2004.
- el-Kaysereî, Davud, *Mukaddemât*, çev. Hasan Şahin, Turan Koç, Seyfullah Sevim, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 1997.
- Erdem, Hüsamettin, *Bir Allah, Alem Münasebeti Olarak Pantezim Ve Vahdet-i vücûd*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Ertuğrul, İsmail Fenni, *Vahdet-i vücûd ve İbnü'l Arabi*, (hazırlayan: Mustafa Kara), İstanbul 2008.
- <https://alaaddinbasar.com/nurla-aydinlanan-vahdet-ul-vucud/>(Erişim Tarihi: 28.08.2022)
- İbnü'l Arabî, *Fususul Hikem*, çev. Ekrem Demirli, Kabala Yayınevi, İstanbul 1999.

***** Hüsamettin Erdem, *Bir Allah, Alem Münasebeti Olarak Pantezim Ve Vahdet-i vücûd*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.80.

***** Cavit Sunar, *Vahdet-i vücûd-Vahdet-i Şühud Meselesi*, Resimli Posta Matbaası Limited Şirketi, Ankara 1960.

- İmâm-ı Rabbâni, Ahmed bin Abdülahad el-Faruki es-Serhindi, *Mektûbât*, Arapçaya terc. Muhammed Murad Kazani el-Menzilevî, Enver Baytan Kitabevi, İstanbul tarihsiz, C.1.
- Kara, Mustafa, *Vahdet-i vücûd ve İbnü'l-Arabi, İsmail Fenni Ertuğrul*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Kâşânî, Abdürrezzâk, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Kâşânî, Abdürrezzâk, *Te'vilât-ı Kâşâniyye, Dâru'l İlmiyye Yayınları*, Beyrut 2011, C. 2.
- Konevi, Sadreddin, *Vahdet-i vücûd ve Esasları*, çev. Ekrem Demirli, Kapı Yayınları, İstanbul 2014.
- Nursî, Said, "*Lem'alar*" *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*; Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1.
- Nursî, Said, "*Lemeât*", *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1.
- Nursî, Said, "*Mektubat*", *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1.
- Nursî, Said, "*Mesnevi-i Nuriye*", *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, C-2.
- Nursî, Said, "*Muhakemat*", *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, C-2.
- Nursî, Said, "*Sözler*", *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1.
- Nursî, Said, "*Şualar*", *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risâle-i Nûr Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, C-1.
- Okudan, Rifat, *Gelenbevi ve Vahdet-i vücûd*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2006.
- Rumi, Mevlana Celaleddin, *Mesnevi*, çev. Veled İzbudak, MEB Yayınları, İstanbul 1988.
- Sunar, Cavit, *Vahdet-i vücûd-Vahdet-i Şuhud Meselesi*, Resimli Posta Matbaası Limited Şirketi, Ankara 1960.
- Tahrâlı, Mustafa, "*Füsûsu'l-Hikem Şerhi ve Vahdet-i vücûd ile Alakalı Bazı Meseleler*", *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, hazırlayanlar Dr. Mustafa Tahrâlı-Dr. Selçuk Eraydın, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, C.1.
- Yasa, Metin, *İbnü'l-Arabi Ve Spinoza'da Varlık*, Hece Yayınları, Ankara 2003.